

УДК 821.161.2:82-922:801.662
DOI 10.35433/philology.1 (104).2025.64-73

МАРОККАНСЬКИЙ СВІТ У ЖІНОЧОМУ ПОДОРОЖНЬОМУ ПИСЬМІ

О. В. Чаплінська*

У статті з'ясовано, що в західноукраїнській літературі міжвоєнного двадцятиріччя спостережено інтерес до подорожніх описів, різних форм візуалізації Іншого й фіксації побаченого. Жіноче подорожнє письмо цього періоду представлено доробком Софії Яблонської й Олени Кисілевської, які в подорожніх описах поєднали о-мовлення Іншого та його світу з потенціалом фотографії. Установлено, що спільним для них у подорожньому досвіді стало французьке Марокко, проте в подорожньому письмі авторки занотували відмінну рефлексію марокканського світу. Для Софії Яблонської кількомісячна подорож була екзистенційним проектом. Мисткиня пізнавала східне, спираючись на власний "досвід світу" і фокусуючись переважно на автентичних елементах марокканського світу. Від першого дня подорожі вона розповідає про своє "оп'яніння" Марракешем, на центральній площі якого юрба щоденно отримувала безліч пропозицій утамувати жагу дійств, видовищ і радощів. За зверхньою вбогістю арабського світу Софія Яблонська розгледіла його багатства, жагу життя, кольорову феєрію, гостинність. Аргументовано, що модус східного вона розкриває через сексуальність жінки, тому її письмо "свого роду авторське "поетичне кіно" нон-стоп" (О. Забужко), у якому представлено асамбляж жіночих образів. У її о-мовленні світу превалює "жива обсервація" (М. Рудницький) та "апетитний" стиль" (О. Дніпровський). Констатовано, що заохочена оповіддю своєї попередниці Олена Кисілевська воліла теж пізнати "чар" екзотичної країни, але обрала відмінну стратегію подорожування. Дбаючи про комфорт кількадечної подорожі, вона скористалась туристичною пропозицією й водночас втрапила в пастку "інструкцій-обмежень" провідника та орієнтальних кліше. У її описі східного превалює нужденність, бідність, бруд, "муравлиско" маси людей, неволя арабської жінки, а також усвідомлення того, що ще залишилося щось непізнаним, загадковим і таємничим. У подорожньому письмі авторок потрактовано "прозору блакить неба" Софії Яблонської та "шафірове небо" Олени Кисілевської як метафори марокканського світу.

Ключові слова: жіноче подорожнє письмо, Софія Яблонська, Олена Кисілевська, східне, рефлексія світу, візуалізація Іншого.

* кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної
літератур і методик їх навчання
(Житомирський державний університет імені Івана Франка),
chaplinskay@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9702-6906

THE MOROCCAN WORLD IN WOMEN'S TRAVEL WRITING

Chaplinska O. V.

The article explores the interest in travel narratives, various forms of visualizing the Other, and documenting observations in Western Ukrainian literature of the interwar period. Women's travel writing of this time is represented by the works of Sofiia Yablonska and Olena Kysilevska, who combined the verbalization of the Other and its world with the potential of photography in the travel descriptions. It has been established that both writers shared an experience of traveling through French Morocco. However, their travel narratives reflect distinct interpretations of the Moroccan world. For Sofiia Yablonska, her months-long journey was an existential project. She explored the East through her own "experience of the world," focusing primarily on the authentic elements of Moroccan culture. From the first day of her journey, she describes her "intoxication" with Marrakesh, where the central square daily offered crowds a multitude of spectacles, performances, and joys. Beneath the apparent poverty of the Arab world, Yablonska discerned its richness, passion for life, colorful vibrancy, and hospitality. It is argued that her depiction of the East is revealed through the lens of female sexuality, making her writing "a kind of authorial 'poetic cinema' non-stop" (O. Zabuzhko), presenting an assemblage of female images. Her narration is dominated by "vivid observation" (M. Rudnytskyi) and a "palatable style" (O. Dniprovskyi). Encouraged by her predecessor's storytelling, Olena Kysilevska also wished to experience the "charm" of an exotic country but chose a different travel strategy. Seeking the comfort of a short trip, she opted for a tourist package and simultaneously fell into the trap of the guide's "restrictive instructions" and Orientalist clichés. Her portrayal of the East emphasizes poverty, filth, the "ant-like swarm" of the masses, the oppression of Arab women, and the realization that something remained unknown, mysterious, and enigmatic. The travel writings of both authors interpret Yablonska's "transparent azure sky" and Kysilevska's "sapphire sky" as metaphors for the Moroccan world.

Keywords: women's travel writing, Sofiia Yablonska, Olena Kysilevska, the East, world reflection, visualization of the Other.

Постановка

проблеми.

Виплеканий романтизмом модус східного з його атрибутами, міфами, мотивами, топосами й персонажами був розтиражований усіма видами мистецтва, проте пальму першості за собою зберігали література й живопис. Формування національних моделей європейського "романтичного орієнталізму" (І. Пупурс), з одного боку, підпорядковувалось історико-політичним і культурним оціночним домінантам щодо східного, а з іншого – залежало від рецепції митця, від його майстерності візуалізувати Іншого. Східне, зафіксувавшись у подекуди кардинально відмінних культурах, увібрало в себе різні моделі буття, різне ставлення до світу. Заворожені й натхненні рецепціями гетероїдів (літературних або живописних образів Іншого) шукачі пригод вирушали в подорож. Зауважимо, що в постромантичну добу екзотичність східного не втратила своєї актуальності, серед численних мандрівних маршрутів заради втіхи й

пізнання світу першої третини ХХ ст. особливо приваблювало Марокко. З 1912 року ця північноафриканська країна перебувала під французьким протекторатом і за кілька років полонила своєю красою й величністю французьку (і не тільки) богему. Настрої, побут і ландшафти Марракеша, Танжера чи Касабланки надихали живописців Жоржа Клеріна, Жака Можареля, Анрі Матісса, Рауля Дюфі, Крістіана Кайяра. Саме розповіді останнього спонукали юну Софію Яблонську здійснити подорож до Марокко, а її книга заохотила до подібної мандрівки Олену Кисілевську. Враження авторок-подорожниць від поїздки до екзотичної країни не тотожні, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми.

Історична тяглість подорожного письма є свідченням того, що феномен подорожі виконує в житті людини різні функції – від релігійно-паломницької до екзистенційно-рефлексувальної. У

західноукраїнському письменстві 20–30-их років ХХ ст. простежено "справжній бум подорожування та подорожніх описів, різних форм фіксації побаченого" [11: 38]. Серед літераторів-мандрівників вирізнялася Софія Яблонська. Тогочасна галицька спільнота не тільки схвально відгукувалася про її репортажі з подорожей, а й була "заворожена" нею як мандрівницею. Однак популярність у міжвоєнну добу не убезпечила її ім'я від забуття на тривалий період. "Екзотичний метелик української прози" (В. Ѓабор) повертається в літературний та літературознавчий дискурси наприкінці ХХ ст. Одним із перших звертає увагу на її твори-перлини Федір Погребенник. Надалі доробок Софії Яблонської втрапляє в коло наукових зацікавлень таких дослідників, як Віра Агеева, Андрій Белицький, Ірина Бестюк, Тимофій Гаврилів, Олена Галета, Вероніка Гоменюк, Василь Ѓабор, Оксана Забужко, Ольга Катола, Мар'яна Комариця, Ярослав Поліщук, Лідія Сніцарчук, Марія Федунь, Олена Юрчук. Натомість близька в жанрово-тематичному діапазоні творчість Олени Кисілевської й сьогодні перебуває на маргінесах літературознавчих струдій.

Мета статті – дослідити особливості рефлексії марокканського світу в подорожньому письмі Софії Яблонської ("Чар Марока") та Олени Кисілевської ("Під небом півдня").

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим у життєздійсненні Софії Яблонської як мандрівниці й письменниці був 1927 рік, коли вона, смілива й інтелігентна 20-річна дівчина, приїхала до Парижа. Описуючи французький період життя своєї подруги, Марта Калитовська зацентрувала на тих "поштовхах", що сприяли її подорожньому буттю й подорожньому письму: "вивчення документального фільму" та "знайомство з письменником і подорожником Степаном Левинським" [5: 53]. Звернемо увагу, що на здійснення першої мандрівки Софією

Яблонською вплинуло не тільки знайомство з західноукраїнським мандрівником, а й спілкування з Крістіаном Кайяром, який на той час уже побував у Марокко. Нарешті 1929 року вона вирушила в самостійну подорож до цієї країни, що тривала із січня до кінця березня, а враження від неї стали основою для літературного твору "Чар Марока". Марокканський світ вразив, захопив і зачарував, адже в ньому "таке багатство і гарячість кольорів" [10: 29]. Самокритична авторка-мандрівниця сумнівалася у своїй літературній майстерності, а тому їй "хотілося б сфотографувати те все відразу" [10: 29]. Тож цілком логічно, що у фіксації східного їй імпонували "авангардистські можливості фотографії і жанрова новизна тревелогу" [1: 245]. Водночас її подорожнє письмо – це не скрупульозний опис побаченого, це цікавий і дуже простий опис стану, "що в ньому вона знайшлася під впливом безпосередніх вражень" [10: 8]. Її "Чар Марока" – це опис світу, що "сповнений сильними емоційними реакціями" [3: 138] авторки.

На той час Марракеш за своєю атмосферою й територіально був поділений на європейську частину з "вицивілізованими" арабами (С. Яблонська) та арабську частину, у якій дотримувалися старих звичаїв. Софія Яблонська в пізнанні східного покладається тільки на власний досвід, а не на розтиражовані подорожні маршрути й орієнтальні кліше. Опіка й завбачливі обмеження Манріє вона сприймає як перепону в самостійному пізнанні марокканського світу. Не в змозі задовольнити її наміру й туристична пропозиція, у якій економічна спроможність трансформується в комфорт подорожі й "бачення Сходу як видовища, як tableau vivante" [8: 208], відтак туристи, котрі "виходять записувати місто" [10: 67], "своїми сил'ветами споганяють красу Маракешу" [10: 66].

Щоб змалювати велич арабського міста, унікальність світорозуміння й повсякдення місцевого населення,

мандрівниця-оповідачка вдається до опису дійств на площі Джема ель Фна. Прагнучи цілісного зображення, письменниця апелює до уяви й рецепторного потенціалу читача: у повітрі зливається в єдине запах спітнілих тіл, печеної баранини, лою та помаранчів; крик юрби розчиняється в муринській та арабській музиці; калейдоскоп вражень досягається дикими танцями танцюристів, пластичністю акробатів, майстерністю ковтачів вогню і гадюкоїдів; слухачі заворожені байками оповідача, слова якого переплелися з ударами бубнів та окриками помічників. Лакома вражень юрба отримує безліч пропозицій. Усе, що відбувається тут, підпорядковане настанові "викрасти у життя якнайбільше радощів" [10: 30]. Поміж видовищ і розваг на площі араби знаходять розраду своїм турботам. Жінки "таємно сідають побіч на окремі рогожі та шепочуть <...> свої бажання" [10: 31] лікарю, вигляд у якого "суворий, скупчений, а перед ним розкладені коробочки, кольорові пляшечки, скриньки, розсипане зілля, риб'яча сушена луска, крейда та інші ліки" [10: 31]. Чоловіки звертаються до ворожбитів, "вони до них підходять сміло, сідають поруч на цю саму рогожу та розказують свої журби" [10: 31]. Пози ворожбитів інші: "сидять, витягнувши наперед ноги і закинувши в небо голову. Вигляд у них такий екстатичний та затуманений, що справді можна повірити в їх найтісніший зв'язок з вищими силами" [10: 31]. І лікар, і ворожбит уважно слухають розповіді своїх клієнтів, котрі в кінці отримують бажане: проговорена проблема та її рішення (чи то наготовлена мішанина ліків, чи то хитра порада).

У "замальовках" Софія Яблонська зосередилася переважно на автентичних елементах марокканського світу. Лише ескізно вона відтворила європейський вплив. Спочатку йдеться про європейську зверхність, що презентована в поведінкових стратегіях Манріє, котрий "почуває себе повним

власником Марока і поводить з арабами, мов з невільниками" [10: 38]. Також мовиться про європейські вкраплення в марокканському просторі, "місця, де зустрічаються Орієнт та Окцидент", з властивою їм транзитністю [2: 336]. З одного боку, завдяки таким локусам сфокусовано увагу на тимчасовості присутності (європейці-туристи, які "гуртом, мов вівці зі своїм провідником, лаять по місті" [10: 67], замовляють готельні кімнати, щоб спішно оглянути за одну подорож кілька міст), а з іншого – формується територія, де взаємодія примножується спокусою (відвідина європейських каварень молодими арабами, щоб послухати модерної музики: "по першому поганенькому фокстроті <...> груди гарної арабки заколихалися під її легким одягом, а очі чорного араба жадібно вп'ялися в її уста" [10: 40]).

Модус східного в "Чар Марока" увиразнюється через сексуальність жінки. Якщо письмо Гюстава Флобера "асоціює Схід з ескапізмом сексуальної фантазії" [8: 249], то письмо Софії Яблонської "свого роду авторське "поетичне кіно" нон-стоп" [4: 84], у якому зафіксовано жіночу виразність і гідність: ось "постать чорної танцівниці, що <...> потрушує гнучким тілом" [10: 28], ось Зоря, на яку "час від часу я переводжу очі <...> та напуваюся красою форм і гармонією барв" [10: 30], ось Фатма "ясна, як перше сонячне проміння" [10: 49], а ось "кокетлива берберка вже насуває заслінку на соковиту губку, а потім поволеньки до самих куточків очей" [10: 56]. Відтак не менш бажаним для оповідачки об'єктом пізнання є гарем, який, як і чадра, "ховає багаті скарби жіночої сексуальності" [8: 239]. На запрошення каїда Кадур бель Лябрі й жадаючи вдовольнити свою цікавість, мандрівниця відвідує гарем.

Уже з перших кроків територією гарему оповідачка відчула, що тут скрізь "причалося щось загадкове, нестерпно хвилююче щось, що можна би назвати "острахом" [10: 42]. Муринка провела в ту частину гарему,

на якій не позначився європейський вплив. Навіть вечірня п'ятьма не спромоглася поглинути кольорів: подвір'я гарему освічували викладені кольоровими скельцями ліхтарі, світло яких кидало таємничі тіні на мозаїкові стіни, зафарбовувало водограй. У приміщеннях кольорові плити підлоги й мозаїка на стінах, у якій домінували ясно-рожевий, голубий і срібний кольори, зливалися в загальну гармонію барв. Ясно-синій одяг каїда і різнокольорове вбрання його жінок інтенсифікували кольорову феєрію гарему. Фантастичні кольори заворожували, посилювали атмосферу чарівно-казкової арабської ночі.

Каїд пояснив своїй гості, що чоловіки-араби здавна помітили, що їхні жінки гарні тільки в молодості, що їм байдуже кохання, бо вони не знають його, крім того, "жінка не має душі" [10: 46]. У їхньому (чоловічому арабському) світі для злагодженості процесу "комунікації між" (К. Леві-Строс) за традицією час від часу вдаються до обміну / дарування. Саме таким дарунком була найменша одинадцятирічна Фатма в гаремі каїда. Коли зачарована п'яним танцем Фатми оповідачка нагородила її намистом, то каїд вирішив гостинно "подарувати" дівчину. Лише на мить ця "ніжна квітка" уявилася мандрівниці нерозлучною товаришкою, але думка про відсутність вибору в арабській жінки перетворилася на контраргумент байдужості любові. У межовій для Фатми ситуації каїд здивовано дивився на її екзистенційний відчай, на "покірний благальний, сльозами залитий погляд" [10: 50] юнки, йому були незрозумілі її сльози й тихе "ні". Після цього інциденту вітально-споживчі якості Фатми як жінки поступилися новій якості "бути цінністю": вона стала вибраною каїда.

Ще раз оповідачка-мандрівниця побувала в гаремі араба, коли отримала дозвіл виїхати в непокорені місцевості. Спритний шофер Рене запропонував поїхати до Тарудана, арабського міста поблизу Сахари (він

якраз туди відвозив араба та його двох жінок). Цього разу гаремні двері не відчинилися перед нею так широко, проте навіть огляду ззовні їй було досить. З одного боку, вразив своєю рослинною та квітковою розкішню гаремний сад, а з іншого – рослини, просякнуті атмосферою замку, нагадували невідомі: "голівки бананових квіток сумно похилилися до землі, пахучі помаранчі й цитрини поховалися за листочками, а запах ніжної мімози в корінні засох" [10: 56]. Гаремний сад непорушний, ніхто й ніщо не завітає до нього на гостину, лише одну грядку обдаровує сонце промінчиками, "мов власник гарему свою вибрану пестощами" [10: 57]. Крізь позолочені, розрисовані решітки гаремних вікон "позіхає безмежна тужлива нудьга" [10: 58]. Кольорове розмаїття гарему втратило веселість і фантастичність, він – місце неволі, "золота клітка" у величному замку з десятьма вежами.

Бонусом поїздки стала й гостина в бербера, приятеля Рене й "сина невідомого роду таруданського паші" [10: 59]. Його "широкий усміх" і "гарні очі" одразу викликали довіру й симпатію, а кімната, куди привели несподіваних гостей, свідчила про "великий смак і свободу" [10: 59]: у ній усе було налаштовано на прийняття гостей. Образом для бербера була б неохота до частування, тому оповідачці-мандрівниці разом із Рене доводиться знову їсти потрави й облизувати зі смаком пальці, висловлюючи тим самим комплімент господарю. Гостинний бербер припрошував куштувати страви, що їх одну за одною виносила прислуга, розпитував про пригоду-подорож. За годину до його будинку завітали й інші араби та бербери, які по деякім часі почали запрошувати до своїх осель на гостини. Тоді господар-бербер вдав розсердженого, а своїм гостям сказав: "Іншим разом, коли приїдете, приїжджайте восьмеро, я вас собі залишу, а інших роздамо тим жадним, заздрісним моїм приятелям" [10: 60]. Однак гостинність передбачає – і з

дому останнього араба компанія вийшла, коли була вже темна ніч. Зранку знову всі зібралися проводити гостей. Господар наголосив, що в Тарудані лишився їхній вірний приятель. Подарований ним таруданський килим доповнився дарунками інших, а саме прощання було "таке гаряче, таке жалісне, неначе би прощали сина, що їде на війну" [10: 61]. Отже, Софія Яблонська "апетитним" стилем" (О. Дніпровський) змалювала марокканський світ, що імпонувало як читачам, так і критикам. Зрозуміло, що "жива обсервація" (М. Рудницький) молодій галичанки-подорожниці викликала не тільки заздрісну реакцію, а й бажання побачити описане самостійно.

Зауважимо, що до формування галицького інформаційного простору міжвоєнного двадцятиріччя активно долучалась Олена Кисілевська, літературно-видавнича діяльність якої була підпорядкована її громадсько-політичним домінантам. Численні публіцистичні статті діячка доповнювала подорожніми нарисами, у яких нотувала свої враження під час мандрівок, оповідала про побут різних народів, створювала етнографічні замальовки. Як авторка-подорожниця вона воліла теж пізнати "чар" екзотичної країни. Згодом у своїх спогадах Марта Калитовська свідчитиме, що саме "під впливом ентузіастичних вражень Яблонської поїхала туди сенаторка Кисілевська" [5: 54]. Тож натхненна молодшою мандрівницею вона вирушила в подорож, щоб описати й сфотографувати своє Марокко.

Загалом уся подорож Олени Кисілевської відбувалася в маленькому товаристві інших туристів і з послугами провідника. Зупинившись у готелі європейської частини міста, вони за кілька днів подорожі оглянули Касабланку, Марракеш, Рабат, берберське село Асні. Порт у Касабланці – початковий етап туристичного маршруту, умовна "точка біфуркації", з якої автобуси й

автомобілі везуть вояжерів до різних міст французького Марокко, та фінал подорожі. Найперше, що викликало подив, – це те, що в переважній більшості араби ігнорують екстрапольовані блага європейської цивілізації: асфальтова дорога поступається перед "витоптаною багатьма поколіннями доріжкою" [6: 16], по котрій так само, як і тисячу років тому, їде караван верблюдів. Дорогою провідник завбачливо застерігав туристів, чого не можна робити: брудні араби простягають руки по гріш – він наказує: "Панство, ані гроша! Якщо дасте одному, обскочать вас, як оси, й авто не рушить" [6: 21]; коли спокушені туристи наміряються покуштувати страв, він "знову гасить охоту": "Не забудьте, що ніхто з них не покаже вам посвідки здоров'я, як цього у вас жадали" [6: 21].

Арабські "суки", що пізнаються туристами після інструктажу провідника "не погубитись" і "триматись купи", нагадують лабіринт із вузьких крутих вуличок, з обох сторін яких крамарі й крамниці "подібні до себе, як два зерна маку" [6: 26]. Крізь вулички "безупинно пливе людська маса арабів" [6: 26]. Купці порозкладали на лавочках і на землі свій товар: овочі, городовина, коріння, ятки риби, тканини, шовки... Різні запахи зливаються в єдиний потік, від чого "аж у носі крутиться". Туристи, спокусившись на якийсь крам, не встигали навіть поторгуватись із крамарем, бо провідник "наглить: скоріше, скоріше" [6: 27]. Арабська музика б'є в бубник. Ось туристка зіткнулась із заклиначем вужів, який "витягає до неї руку з гадюкою завбільшки в півтора метра" [6: 30], ось "поликач вогню", який не квапиться показувати чудо, а ось з усіх усюд тягнуться "руки хорих з червоними запаленими очима, або й сліпих" [6: 30]. О-мовлена Софією Яблонською стратегія змішатися з арабською юрбою "плескати в долоні і вигукувати радощі життя" [6: 35] трансформувалася в пригоді Олени

Кисілевської в констатацію "ледве находимо себе в тому муравлиську" [6: 30].

Далі за туристичним маршрутом оглядини локусів, що принагідно були дотичні до владного центру – султана. Функціональне призначення султанських палат завбачливо змінено на музей. Туристи спантеличені тим, що відсутній навіть клаптик "голоного місця": "Все різьблене, все мальоване, інкрустоване, все арабески, мозаїки" [6: 32]. Оглядаючи залу за салою, вони з позиції європейського прагматизму розуміють палати як марнотратство, натомість для провідника палати, що збудовані 30–40 років тому, "тільки тендітна копія того, що колись будували" [6: 32], бо вже камінчики "розходяться", мозаїка пощерблена, а давня робота зовсім не нищиться. Розчарував і султанський сад. Сподівання помилуватись екзотичними квітами, водограями, пальмами були витіснені помаранчевим садом. Прогулянка ним – муки Тантала: "Помаранчі, як гарбузи, б'ють по носі, а ти держи руки при собі, бо може бути біда" [6: 34]. За туристами спостерігали араби, від гостинності чи торгівельної спритності яких нічого не лишилося, вони пильно стежили, щоб ніхто не з'їв помаранч. Очікування архітектурної величавості від султанських гробівців також виявилися марними: ряди мармурових домовин, більші й менші, старі пожовклі й новіші, а між ними "одинокий жіночий гробовець <...> святої шерифи Ляллі" [6: 40], бо жінок ховають тільки на звичайному цвинтарі.

Письменницю, якій імпонували феміністичні ідеї, цікавить "жіноче питання" в розрізі практик повсякдення. У її подорожньому нарисі поступово конструюється збірний образ арабської жінки з поведінковими імперативами: обмеженість пересування містом (в порту Касабланки "в юрбі нема ні одної жінки" [6: 14]), пріоритетність чоловічого ("закутана по самі брови в білу накидку арабка" [6: 16] веде

ослицю, на якій всілися два чоловіки й дитя або "арабка веде верблюда, що на ньому сидить араб" [6: 17]); виконання важкої роботи (в полі жінки "порпаються в червонаво цеглястий землі <...> а наставничать над ними мужчини-араби" [6: 17], жінки перуть "на каменях шмаття, а старий араб місить його <...> ногами" [6: 18]); примат ранніх шлюбів і материнства ("дванадцятьлітня дівчина з малою чорненькою, як кавунове зернятко, дитинкою" [6: 38] не рідкість серед арабів і берберів). Дізнавшись, що в розумінні арабів жінка є такою низькою істотою, у якої немає душі, оповідачка-мандрівниця резюмувала: арабська жінка або "знаряддя розкоші багатих" [6: 39], позбавлена свободи волі й прав, або "слуга свого пана" [6: 39], зобов'язана без заперечень виконувати найтяжчі обов'язки. Сексуальність жінки поза гаремом перетворилася на товар, який орієнтований на східного чоловіка ("бідні арабки торгують тілом, як їх брати оцим крамом" [6: 30]) або на європейського туриста ("веселі" дівчатка, готові до всіх послуг" [6: 64]). Надія на заробіток "жене" дівчат до такої праці, при цьому отримують вони не тільки гроші, а й хвороби, наслідком чого є "стільки калік, недоуків серед бідного арабського населення" [6: 68].

Зацікавившись пропозицією провідника, туристи "відвідали берберів", котрі "ніяк не хочуть зрозуміти культурної місії французів", крім того, "взагалі не хочуть, щоб тут пахло європейським духом" [6: 41]. Провідник не забув попередити: "Не фотографуйте берберів! Вони цього страшно не люблять" [6: 47]. Оповідачка-мандрівниця пересвідчилася у тому, коли наставила свій фотоапарат на бербера, який подавав чарку з чаєм, а він закрив обличчя рукою.

Підсумовуючи, зацентруємо на наступному: для цілісного розуміння варто враховувати не тільки подорожнє письмо обох авторок, а і їхнє спілкування. Зустріч двох

особистостей у режимі реального часу відбулась у 1935 році, коли Олена Кисілевська, дізнавшись, що її приятелька в Криниці, скористалась епістолярним запрошенням відвідати її. У розмові згадали вони й Марокко. Кількамісячна мандрівка Софії Яблонської стала "здійсненням якогось глибоко пережитого й нагального проекту" [8: 208]. У її оповіді домінувала жага до життя й прагнення радощів, зображений нею світ – безжурний, дитинний, прекрасний, архаїчний [12: 164]. В оповіді ж Олени Кисілевської змальовано марокканський світ іншим: негостинний, бідний, брудний. Водночас помічаємо відмінну тональність останніх рядків, у котрих діячка описала відчуття того, що "бачили дуже мало", "багато-багато цікавого, невідгадного, таємничого <...> не вдалось розглянути", однак і не жалкувала про витрачені на подорож час, зусилля й кошти [6: 68]. Апорією для Олени Кисілевської залишалося питання неволі арабської жінки: "За ґратами гарему, з заслоненим обличчям, в тісних мурах саду хоч би і якого запашного, з помаранчевим квітням і овочами, як власність чоловіка, без своєї волі і змагань?" [10: 20]. Контраргумент Софії Яблонської базувався на риторичному "пощо?": "Хіба ж принесло б їм більше щастя життя новітньої людини? Не знають іншого життя, іншого щастя й не прагнуть зміни – й добре їм з тим" [10: 20].

Звернемо також увагу на твердження Марти Калитовської, що "Яблонська часто сміялась, згадуючи ту песимістичну подорож Кисілевської" [5: 54]. Можемо припустити, що цей факт мав місце, але не як "істинна останньої інстанції", а як одна з реакцій на опубліковані "описи з Марокка" старшої товаришки. Лідія Сніцарчук, наголошуючи на цінності епістолярних повідомлень ("у форматі "реального часу", у відтворенні подій щойно пережитих і невідрефлексованих" [9: 171]), проаналізувала особливості епістолярної комунікації діячок, а

також окреслила позицію Софії Яблонської щодо різних рефлексій марокканського світу. У листі мисткиня підкреслювала різну темпоральність мандрівок й інтенсивність вражень, писала: "... кожна правда має два боки. Я бачила Марокко з його найкращих, поетичних і екзотичних сторін /трохи навмисно замовчуючи решту/, – а Ви навпаки підхопили передусім це, що там справді найсильніше вражав кожного подорожника у переїзді, це нужда, бруд, невільництво жінки тощо" [цит. за 9 : 176]. Тож оптика, крізь яку авторки-подорожниці споглядають Марокко, різна.

Висновки й перспективи досліджень.

Галицький інформаційний простір міжвоєнного двадцятиріччя був презентований жіночим подорожнім письмом. Серед авторок чільне місце належало Софії Яблонській та Олені Кисілевській, у подорожньому письмі яких занотовано відмінну рефлексію марокканського світу. Розглянутий матеріал доводить, що для Софії Яблонської подорож до Марокко була екзистенційним проектом, у якому "сіреньке паризьке світло" та "міська меланхолія" поступилися "золотавому промінню" й "оп'янінню". "Досвід світу" мисткині вирішальний у пізнанні східного, тож їй вдалося за зверхньою вбогістю Марракеша розгледіти його багатства. Вона о-мовила й зафіксувала у світлинах жагу радощів і кольорову феєрію, архаїчні звичаї та гостинність. Відмінною виявилася стратегія подорожування Олени Кисілевської. Скориставшись туристичною пропозицією, вона, з одного боку, подбала про комфорт подорожі, а з іншого – втрапила в пастку "інструкцій-обмежень" провідника й орієнтальних кліше. У її описі східного превалує нужденність, бідність, бруд, "муравлисько" маси людей, неволя арабської жінки, а також усвідомлення того, що ще залишилося щось непізнаним, загадковим і таємничим. Отже, у сприйнятті кожної з авторок-подорожниць своя метафора

марокканського світу: "прозора західноукраїнської літератури
блакить неба" Софії Яблонської та міжвоєнного двадцятиріччя видаються
"шафірове небо" Олени Кисілевської. перспективними в розрізі осмислення
Подальші дослідження жіночого авторських о-мовлень світу.
подорожнього письма

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бестюк І. А. Марракеш як символ просторової трансценденції: Софія Яблонська vs Зінаїда Серебрякова. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологія*. 2023. Вип. 17 (85). С. 244–246.
2. Гаврилів Т. Територія само(в)пізнання "Чар Марока" Софії Яблонської. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2019. Вип. 32. С. 331–339.
3. Галета О. Нова словесність: українська література в антропологічній перспективі: наукове видання. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2023. 248 с.
4. Забужко О. Планета Полин: Вибрані есеї. Київ: Видавничий дім "КОМОРА", 2020. 384 с.
5. Калитовська М. Софія Яблонська: подорожник і людина. *Сучасність*. 1971. Ч. 5 (125). С. 51–59.
6. Кисілевська О. Під небом півдня. Коломия, 1937. 134 с.
7. Комариця М. Спадкоємність сердець: мистецька парадигма жіночої прози міжвоєнної доби. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. Вип. 67. Ч. 1. С. 178–190.
8. Саїд Е. В. Орієнталізм. / Пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. 511 с.
9. Сніцарчук Л. "Писати мушу – це є умова мого життя": листи Софії Яблонської до Олени Кисілевської (1934–1939 рр.). *Пресознавство*. 2023. Вип. 3. С. 167–180.
10. Софія Яблонська. Чар Марока. З країни рижу та опію. Далекі обрії: Подорожні нариси. Вид. 2-ге, виправлене / Упоряд., передм. і літ. редакція Василя Ґабора. Львів: ЛА "Піраміда", 2023. 372 с.
11. Стратегії мемуарної та мандрівної літератур західноукраїнських письменників другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття. Колективна монографія / [відп. ред. Тарас Пастух]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. 572 с.
12. Юрчук О. О. "...Прикрита голубим небом буду змальовувати вам красу Маракешу...": рефлексія сходу в книзі "Чар Марока" Софії Яблонської. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: "Філологія. Журналістика"*. 2023. Т. 34 (73). № 5. С. 162–167.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bestiuk, I. A. (2023). Marrakesh yak symvol prostorovoi transtsendentsii: Sofiia Yablonska vs Zinaida Serebriakova [Marrakesh as a Symbol of Spatial Transcendence: Sofia Yablonska vs Zinaida Serebryakova]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiiia". Serii: Filolohiia*. Iss.17 (85). Pp. 244–246. [in Ukrainian].
2. Havryliv, T. (2019). Terytoriia samo(v)piznannia "Char Maroka" Sofii Yablonskoi [The Territory of Self-Awareness: "The Enchantment of Morocco" by Sofiia Yablonska-Uden]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Iss. 32. Pp. 331–339. [in Ukrainian].
3. Haleta, O. (2023). Nova slovesnist: ukrainska literatura v antropolohichnii perspektyvi [New Writing: Ukrainian Literature in an Anthropological Perspective]: Scientific publication. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu. 248 p. [in Ukrainian].
4. Zabuzhko, O. (2020). Planeta Polyn [Wormwood Planet]: selected essays. Kyiv: Vydavnychiy dim "KOMORA". 384 p. [in Ukrainian].

5. Kalytovska, M. (1971) *Sofiia Yablonska: podorozhnyk i liudyna*. [Sofia Yablonska: a Traveler and a Person]. *Suchasnist*. P. 5 (125). Pp. 51–59. [in Ukrainian].
6. Kysilevska, O. (1937). *Pid nebom pivdnia* [Under the Southern Sky]. *Kolomyia*. 134 p. [in Ukrainian].
7. Komarytsia, M. (2018). *Spadkoiemnist serdets: mystetska paradyhma zhinochoi prozy mizhvoiennoi doby* [The Continuity of Hearts: on the Artistic Paradigm of Women's Prose Writing in the Interwar Period]. *Visnyk Lviivskoho universytetu. Serii filolohichna*. Iss. 67. P. 1. Pp. 178–190. [in Ukrainian].
8. Said, E. V. (2001). *Orientalizm* [Orientalism]/ Transl. from Eng. by V. Shovkun. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy". 511 p. [in Ukrainian].
9. Snitsarchuk, L. (2023). "Pysaty mushu – tse ye umova moho zhyttia": lysty Sofii Yablonskoi do Oleny Kysilevskoi (1934–1939 rr.) ["I Have to Write – My Life Depends on it": Sofia Yablonska's Correspondence with Olena Kysilevska (1934–1939)]. *Presoznavstvo*. Iss. 3. Pp. 167–180. [in Ukrainian].
10. Sofiia, Yablonska. (2023). *Char Maroka. Z krainy ryzhu ta opiiu. Daleki obrii: Podorozhni narysy* [The Charm of Morocco. From the Country of Rice and Opium. Distant Horizons]. 2nd edition, amended / Arrangement, foreword, and ed. by Vasyl Gabor. Lviv: LA "Piramida", 372 p. [in Ukrainian].
11. *Stratehii memuarnoi ta mandrivnoi literatur zakhidnoukrainskykh pysmennykiv druhoi polovyny XIX – pershoi polovyny XX stolittia* [Strategies of memoir and travel literature of Western Ukrainian writers of the second half of the 19th – first half of the 20th century.] (2020). Group monograph / [ed. by Taras Pastukh]; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha. Lviv, 572 p. [in Ukrainian].
12. Yurchuk, O.O. (2023). "...Prykryta holubym nebom budu zmalovuvaty vam krasu Marakeshu...": refleksiia skhodu v knyzi "Char Maroka" Sofii Yablonskoi ["...Covered by the Blue Sky, I Will Depict the Beauty of Marrakech for You.. ": Reflection of the East in the Book "The Charm of Morocco" by Sofiia Yablonska]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: "Filolohiia. Zhurnalistyka"*. 2023. Vol. 34 (73). No. 5. Pp. 162–167. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 18.02.2025

Схвалено до друку: 23.04.2025